

ЕВОЛЮЦІЯ ДЕЛОСЬКОГО ПОЛІСА У IV – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ III СТ. ДО Р.Х.

У статті розглянуто відмінності делоського полісного устрою за афінського верховенства на острові та в період незалежності. За афінського панування Делос функціонував як поліс, але святилищем бога Аполлона управляли прислані з Афін посадовці – амфіктіони. У період незалежності остаточно оформились усі полісні магістратури і, що найголовніше, управління святилищем було передано делоським посадовцям – гієропіям. Подана характеристика делоської громадянської общини, основна активність якої була зосереджена довкола загальногрецького святилища Аполлона.

Ключові слова: Делос, Афіні, поліс, святилище Аполлона, магістратури, амфіктіони, гієропії, громадянський колектив, літургії.

Дослідження минулого періоду античності вимагає іноді чіткого розуміння особливостей існування тодішніх політичних систем, соціальної структури, механізму державної діяльності. На території античної Греції все це уособлювалося у понятті поліс, що означає одночасно і громадянську общину, і специфічний тип політичної організації. Разом із тим, кожен грецький поліс вирізнявся характерними особливостями, і, зокрема, це стосується острівних полісів, до яких належить і Делос. У період кризи давньогрецьких полісів та становлення елліністичних держав (IV – перша половина III ст. до Р.Х.) Делос проходив відмінний від інших етап свого розвитку.

Основними джерелами з цієї проблеми є епіграфічні та археологічні пам'ятки, а також короткі повідомлення античних авторів (Фукідіда, Страбона, Плутарха).

Окремі проблеми з історії Делосу розглядався у працях В. Шеффера «Про справи острова Делоса»¹, У. Лейдлоу «Історія Делоса»², К. Віаль «Делос незалежний»³, О. Лопухової «Грецький поліс Делос в елліністичну епоху»⁴, «Делос у II ст. до Р.Х.»⁵, В. Чанковської «Афіні та Делос в класичну епоху. Дослідження адміністрації святилища Аполлона Делоського»⁶, К. Константакопулу «Танець островів: замкненість, мережі, Афінська імперія та Егейський світ»⁷ та інших. Однак, більшість із вказаних авторів розглядали або загальну історію Делоса, або періоди, лише дотичні до нашого (афінське верховенство на острові, період незалежності, Делос елліністичної доби). Еволюція ж Делоса полісного періоду в IV – першій половині III ст. до Р.Х. на сьогодні вивчена недостатньо.

Мета роботи – простежити еволюцію делоського поліса у IV – першій половині III ст. до Р.Х. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати наступні завдання: розглянути засади полісної організації Делоса у IV ст. до Р.Х.; простежити її еволюцію в III ст. до Р.Х.; дослідити делоську громадянську общину вказаного періоду (IV – перша половина III ст. до Р.Х.).

Сам острів Делос є продовгуватою скелястою смугою, де відсутні родючі ґрунти та інші природні багатства. Центром цієї невеликої держави було місто, розташоване в долині поблизу гори Кінф. Страбон описав острів так: «На Делосі було однойменне місто, що лежало, так, як і святилище Аполлона і Лето, на рівнині; над містом височів Кінф – скеляста гора без рослинності; через острів протікала невелика річка Іноп, та й сам острів маленький» (Strab. X. V.2). Місто Делос знаходилося у північно-західній частині острова, до нього відносилось святилище Аполлона і так звана «священна гавань» на захід від нього.

Особливістю Делоса як поліса вважається, зокрема те, що у IV ст. до Р.Х. до його складу входив сусідній острів Ренея. Тирани періоду ранньогрецької тиранії піднімали свій авторитет завдяки покровительству таким відомим святилищам, як Дельфи, Олімпія та Делос. В останній чверті VI ст. до Р.Х. Полікрат, тиран із Самоса, встановлюючи морську гегемонію в Егеїді, опікувався храмом Аполлона на Делосі. Острів Ренея став подарунком Полікрата⁸ храмові, про що повідомляє Фукідід (Thuc. III. 104.2)⁹. Саме так антична традиція доносить приєднання Ренеї до Делоса. Однак, як впливає із епіграфічних та археологічних відомостей, лише частина Ренеї була власністю храму Аполлона. На іншій частині острова знаходилося самостійне ре-

нейське місто. У 425 р. до Р.Х. афіняни здійснили друге очищення Делоса, під час якого покійників перенесли на Ренею, де заклали делоський цвинтар (Thuc. III. 104. 2¹⁰; Strab. X. V.5¹¹). Це підтверджують і сучасні археологічні дослідження Ренеї.

Епіграфічні джерела IV ст. до Р. Х. не дозволяють повністю представити внутрішньополітичну структуру делоського поліса. Відомо, що Арістотель (Athenaeus. VII, 296 с.) описав Делоську політію, але це джерело до нас не дійшло. Можемо констатувати, що очолювали поліс архонти, причому ця магістратура переобиралась щорічно, оскільки велика кількість епіграфічних написів починалась із вказівки на афінського та делоського архонтів. У цей час існували та діяли делоські Буле та Народні збори. Народні збори мали змогу видавати власні декрети проксенії. Із делосців обирали гієропіїв, котрі брали участь у жертвоприношеннях.

Із написів «Сендвіцького Мармуру» (IG II² 1635) випливає, що існувала посада епістасіона, функції якого залишилися невідомими. Судові ж функції здійснювали призначені Афінами судді.

Епіграфічні написи дають нам свідчень про діяльність в IV ст. до Р.Х. на Делосі афінської адміністрації – амфікціонів. Вперше ця посада згадується в написах, що належать до аттико-делоських документів і висвітлюють адміністрацію делоського храму того часу. Написи датовані 410 р. до Р.Х. і відносяться до періоду архонства Главкіппа в Афінах та Апеманта на Делосі (ID 92, 93). Тобто, після 410 р. до Р.Х. посада амфікціонів уже точно існувала на Делосі, але є і гіпотеза, згідно із якою вона могла бути заснована на кілька десятиліть раніше. Зокрема, припускають, що в написі ID 89, датованому 434-432 рр. до Р.Х., йдеться про передачу в оренду храмового майна посадовим особам, які гіпотетично можуть бути амфікціонами.

Стосовно більш раннього періоду, то питання про запровадження посади афінських амфікціонів тісно пов'язане з питанням походження власне цього терміну, про можливість його застосування ще до виникнення Делоської симмахії.

Якщо розглядати самих амфікціонів на Делосі, то в написах 410 р. до Р.Х. знаходимо, що амфікціонів було четверо – вони складали одну колегію, що керувала храмом. Посада була щорічною¹², хоча з часом ці обмеження зникли, і обіймати її стало можливим уже протягом кількох років. Серед помічників амфікціонів в написах 410 р. до Р.Х. згадувались три неокорої (ID 93). Вони називалися співархонтами. Всі вони були з храму Аполлона та Артеміди і їхні функції були цілком другорядні – передавати грошові внески афінським амфікціонам.

Вигнані Спартою після битви при Егоспотамах в 405 р. до Р.Х., афіняни вже в 394 р. (після битви при Кніді) відновили своє верховенство над островом¹³. Але остаточно вони встановили свій контроль над святилищем в 377 р. до Р.Х., коли був створений Другий Афінський морський союз.

Можна припустити, що після цих подій була створена нова колегія амфікціонів. Встановлено, що принаймні в 377 р. до Р.Х. вона точно виконувала свої обов'язки. Підтвердження цього знаходимо в написах уже згаданого «Сендвіцького Мармуру» (IG II² 1635). Це звіти адміністрації протягом 377-373 рр. до Р.Х. Їхня важливість полягає в тому, що вони містять повний запис афінської адміністрації в IV ст. до Р.Х. Тепер колегія складалася із п'яти амфікціонів (з 376 р. включається до колегії ще один амфікціон із Андроса) і секретаря.

Окрім звітів «Сендвіцького Мармуру» існують інші написи, досліджені Т. Омоллем¹⁴, які також відносяться до документів аттико-делоської амфікціонії і мають справу зі звітами та фінансами храму Аполлона.

Афінські амфікціони контролювали делоське святилище, надавали землі і будинки в оренду, робили позички як приватним особам, так і цілим містам. У такий спосіб афіняни могли контролювати і нав'язувати свою волю Кікладам. Адже написи містять назви багатьох островів, які брали позички у храму. І ці ж острови також були в числі учасників Другого Афінського морського союзу (IG II² 43). Оскільки амфікціони займалися майновими і грошовими багатствами храму, то, як зазначив Арістотель в Афінській політії (Arist. Athen. Pol. 7.62.2): «Амфікціони, які призначались на Делос, отримують по драхмі щоденно з Делоса».

Відання храмовою казною не було єдиним обов'язком амфікціонів. Вони ще були відповідальні за різні дари богу, які зберігалися в храмі. З часом цей обов'язок перейшов до делосців¹⁵.

Ще один аспект, на який варто звернути увагу при розгляді діяльності амфікціонів на Делосі – це відносини між самими жителями острова та представниками афінської адміністрації.

Афіняни контролювали найважливіше, що було на острові – святилище і його казну. При цьому, делосці утримували за собою певні привілеї. Делос не входив до числа полісів, які сплачували форос Афінам. Проте безконтрольність і навіть безцеремонність афінян при управлінні островом не могли не призвести до невдоволення та протестів з боку місцевого населення, до створення навіть певної опозиції діям Афінів.

Про це свідчить кілька епізодів. До першого можна віднести випадок, який в написах датується 376/5 р. до Р.Х.; про нього вже частково згадувалось раніше. Тоді вісім делосців витягнули із храму амфіктіонів і побили їх. За це їм довелося понести покарання: вічне вигнання і штраф розміром 10000 драхм (ID 98 В 24-30). Головним звинуваченням стало безбожництво і спалювання святилища¹⁶. Але це було тільки офіційним звинуваченням. Афінянам довелося визнати наявність опозиції своєму домінуванню на острові, після чого в колегію афінських амфіктіонів ввели ще одного представника із Андроса. Так афіняни розділили цю посаду з іншим полісом – тепер не одні вони керували делоським святилищем. Крім того, це могло більше відповідати принципам організації амфіктіонів. З часом андроський амфіктіон зник із написів. Наслідком цього інциденту стало те, що делоські архонти почали призначатися, а не обиралися за жеребом¹⁷.

Афіняни пішли на певні поступки делоським громадянам, яких тепер почали залучати до управління святилищем. У написах, які дійшли, збереглися свідчення про співробітництво делоського Буле та їхніх гієропіїв з афінськими амфіктіонами у справах реєстру храмової казни¹⁸. Кількість і обов'язки гієропіїв точно невідомі. За назвою можна припустити, що вони були пов'язані із жертвоприношеннями. В Афінах також була посада гієропіїв, до обов'язків яких входило слідкувати за жертвоприношеннями. Делоські гієропії могли бути помічниками афінських амфіктіонів при виконанні щомісячних жертвоприношень. Можемо порівняти із функціями афінських гієропіїв. Наведемо уривок із Афіньської поліції Арістотеля (Arist. Athen. Pol. III. 54.6-7.): «за жеребом обирає народ ще десять гієропіїв для так званих «спокутних жертвоприношень». Вони приносять жертви як самостійно, за призначенням оракула, так і спільно з віщунами, коли потрібно отримати сприятливе знамення. Крім того, народ обирає за жеребом ще інших десять, так званих «річних». Вони здійснюють деякі жертвоприношення і видають усіма п'ятирічними святами, окрім Панафіней. До числа п'ятирічних свят належать: по-перше, паломництво на Делос (існує також і семирічне паломництво туди)...». Тож, як бачимо, головна функція гієропіїв як в Афінах, так і на Делосі класичної доби – постійне забезпечення жертвоприношень. Сама ж назва гієропіїв походить від слова τὰ ἱερά – «жертва», «жертвоприношення».

В історії Делоса зафіксований ще один інцидент 345 р. до Р.Х., який свідчив про опозицію на острові. У промові Демосфена «Про вінок» (Dem. De coron. 18, 134-135) знаходимо, що афіняни обрали якогось собі Гіперіда на посаду синдика для захисту інтересів Афін і афінського контролю над делоським святилищем перед радою Дельфійської амфіктіонії¹⁹. Саме до ради цієї амфіктіонії делосці звернулись із проханням звільнити святилище від афінського панування. В цей час великий вплив у Дельфійській амфіктіонії мав Філіпп Македонський. І делосці розраховували на його лояльність та підтримку. Але Філіпп не став на бік делосців, і афіняни залишили за собою контроль над святилищем Аполлона ще на деякий час.

Також у написах зафіксований цікавий факт (IG II² 222): деякі проафінськи налаштовані делосці змушені були втікати з острова в Афіни, щоб врятувати собі життя. Афіняни нагородили їх громадянством і утриманням за державний рахунок²⁰.

Із цих прикладів виходить, що опозиція Афінам на Делосі справді існувала. Ймовірно, що громадянам острова не було достатньо посади гієропіїв. До цього слід додати, що делосці ще пам'ятали про виселення їх афінянами з острова. Але щодо цього існує й інша точка зору. Делосці спокійно співпрацювали з афінянами та уникали конфліктів у відносинах²¹. Вони видавали власні постанови, декрети проксенії. Афіняни не втручались у внутрішні справи делоського поліса. І це можна пояснити тим, що маленький беззахисний поліс не міг бути для Афін якоюсь загрозою, а казна Аполлона була у їхньому розпорядженні.

Таким чином, виступаючи давніми гегемонами іонян та використовуючи амфіктіонів, Афіни утримували під своїм контролем делоський храм і храмову казну, вели облік усіх боржників храму, що сприяло поширенню їхнього впливу на кікладські острови. Не дивлячись на опозицію з боку делосців, афіняни зуміли утримати святилище у своєму розпорядженні протягом IV ст. до Р.Х.

IV ст. до Р.Х. стало для Делоса періодом, коли він мав змогу звільнитися від афінського панування двічі. Вище вже зазначалось, що першу незалежність він отримав після закінчення Пелопоннеської війни. Повна поразка Афін від спартанців привела до встановлення гегемонії Спарти в Егеїді. Що ж стосується Делоса, то, цілком імовірно, він був звільнений від афінських амфіктіонів. Р. Етьєн стверджує, що після битви при Егоспотамах у 405 р. до Р.Х. Делос отримав самоуправління і контроль над святилищем при домінуванні Спарти в Егеїді. (Один із написів²², знайдених на Делосі, датується іменами спартанських царів Агіса і Павсанія та всіх п'яти ефорів і згадує про «храм і майно бога»). Цей період Т. Омолль²³ та Р. Етьєн²⁴ назвали «періодом першої незалежності», хоча В. Чанковська заперечує існування «першої незалежності».

При розгляді афінської адміністрації на острові ми вже згадували про спробу делосців у 345 р. до Р.Х. отримати допомогу від Філіппа Македонського. На той час він мав вплив у Дельфійській амфікції. Але македонський цар не став на бік делосців, і їхні намагання не отримали позитивного результату. Лише після Східного походу Александра Македонського та воєн діадохів Делос отримав незалежність. Антігон Монофтальм звільнив острів від афінян, реалізуючи свою державну та острівну політику. Він же зробив Делос релігійним центром Ліги несіотів, а на його честь було засновано свято Антігонеї та Деметрії для вшанування сина Деметрія Поліоркета. З огляду на зазначені події можемо стверджувати лише одне: незалежність на острів Аполлона прийшла завдяки зовнішнім факторам та політиці елліністичних монархів. Самі ж делосці були не в змозі відстояти свою незалежність та контроль над святилищем Аполлона.

Часто в історіографії термін «незалежність» називали досить умовним. Адже для делосців це означало, в першу чергу, незалежне та самостійне управління над храмовим комплексом. Але, на нашу думку, для Делоса не тільки це було головною ознакою їхньої самостійності. Позбавлення афінського впливу та контролю вело до подальшої еволюції делоського поліса, до остаточного оформлення усіх полісних інститутів, формування власних делоських полісних цінностей та відчуття кожним громадянином своєї важливості у житті держави. Підтвердженням цього можна вважати різке збільшення епіграфічних написів, пов'язаних з діяльністю делоських полісних магістратур: різні документи органів влади, проксенічні декрети, постанови, звіти, угоди, контракти, закони та інше у порівнянні із попереднім класичним періодом.

Вище було вже зазначено, що епіграфічні написи не дозволяють детально реконструювати всі політичні структури кінця класичної епохи. Період же незалежності у них репрезентований набагато повніше і краще, тому ми також можемо представити основні делоські полісні магістратури.

На Делосі, як і в інших демократичних полісах, верховними органами влади були Буле (Рада) та Екклесія (Народні збори). Багато декретів починалось із того, що «постановлено буле і народом». Ці органи зосереджували у своїх руках усю публічну владу на Делосі.

Точна кількість членів Буле залишилась невідомою. Воно ділилося на дванадцять щомісячних пританеїв – виконавчих комітетів. Рада обирала голову, який наглядав за голосуванням. Буле мало свій власний будинок, який часто згадується у написах під назвою Булеверіон. Помісячні групи також мали власне приміщення, що в написах фігурує як Пританейон. У цих спорудах зберігався священний посуд, яким опікувався архонт задля використання на святах²⁵. Виконавчі комітети повинні були наглядати за діяльністю гієропіїв. Без їхньої співпраці не проводились жодні описи майна, не здійснювались ніякі виплати зі скарбниці²⁶.

Очолював же делоську державу Архонт, який обирався щорічно. Він був присутній при повненні та видачі із казни грошей, при передачі коштів із храмової казни до загальноделоської і навпаки, керував публічними роботами. Архонт, можливо, був головним наглядачем за проведенням великих свят, таких як Аполлонії та Діонісії²⁷.

Коли ми говоримо про еволюцію делоських полісних магістратур із становленням незалежності, то, в першу чергу, потрібно наголосити на становленні в цей час однієї із найважливіших (після архонта) в житті делоського поліса – колегії гієропіїв. Як зазначалось вище, гієропії функціонували і в період контролю над святилищем афінськими амфікціонами. Тоді їх функції зводились до участі у жертвоприношеннях. Тому в період афінського контролю над святилищем делоські гієропії могли здійснювати лише допоміжні функції при жертвоприношеннях.

Лише зі звільненням святилища від амфікціонів гієропії перетворились на одну із провідних магістратур²⁸. Тепер вони еволюціонували у повноцінну храмову адміністрацію із великими повноваженнями, функціями та обов'язками. Гієропії замінили у своїй діяльності афінських амфікціонів. В написах зазначалось або двоє, або четверо магістратів, їх кількість змінювалась. До компетенції гієропіїв входило все господарсько-адміністративне управління храмовим комплексом: здача в оренду земель, будинків, видача на відкуп поборів та податків, видача позичок із храмової казни. Вони вели облік прибутків і витрат святилища, здійснювали контроль за дотриманням у цілісності храмових будівель та їх ремонт. Важливою стороною їхньої діяльності було складення інвентарів храмових скарбів та їх збереження. З початком II ст. до Р.Х. гієропії стали завідувачами полісної казни. Під їхнім наглядом діяла ціла низка дрібних храмових магістратів і слуг²⁹. Буле та Екклесія частину своїх повноважень, а саме керування храмом Аполлона, делегували гієропіям. Хоча такі важливі питання сакрального характеру, як введення нових богів у делоський пантеон та заснування нових свят на честь царів, були поза межами їхньої компетенції³⁰.

Щодо судочинства у делоському полісі, то написи не містять обширної інформації. Є згадка про Гелією, яка, ймовірно, діяла частинами по сто. До її повноважень могли відноситись справи, пов'язані із найважливішими питаннями існування поліса та святилища. Окрім Гелієї, на острові мав місце суд Тридцяти одного, у віданні якого перебували справи торгового характеру. Також фіксувався суд епімететів. Він займався вилученням боргів із орендаторів теменосів храму³¹.

Епіграфічні написи зафіксували назви багатьох різних магістратів. Зокрема, є згадки про двох полісних скарбників, двох секретарів (один для гієропіїв, інший – для міських магістратів), їхня посада була щорічною. Невідомими залишились функції епістазів, які отримували щорічну комісію від виробництва священного посуду. Маловідомими є функції шести логістів. В одному із написів вони мали справу із оплатою дозволу на подорож.

Щорічно обирали на Делосі трьох агораномів – наглядачів за ринком. Ці посадовці контролювали ваги і міри, збирали податки із купців та накладали на них штрафи як покарання. Агораноми асоціювались із астіномами – міськими наглядачами, у віданні яких стало придушення актів насилля, особливо над рабами³².

На Делосі, як і в інших давньогрецьких полісах, була організована державна система фізичного виховання. У написах фігурує гімнасіарх – наглядач за гімназієм, який мав асистента – гіпогімнасіарха. Він співпрацював із гієропіями і архонтом під час проведення ігор на святі Аполлона. Перша згадка про гімназій як такий на Делосі відноситься до 280 р. до Р.Х. (IG XI 2 182). Сам же гімназій був виявлений під час археологічного дослідження у 1835 р. на рівнині північно-східної частини острова³³. У написах зазначаються палестри, одна з яких була для рабів. Гімназій утримувався коштом храмової казни, можливо, одна палестра була публічною. Але, як із храмової скарбниці, так і з полісної виділялись кошти на атлетичні змагання під час свята Аполлона.

Окрім регулярних полісних магістратур, у написах згадуються і тимчасові. До таких можна віднести сітонаїв (ID 362). До їхніх обов'язків входив продаж зерна на Делосі, але це точно не доведено.

Тимчасово обирались епіметети, які укладали контракти для публічних робіт і стежили за своєчасністю їх виконання та дотриманням архітектурного плану. Епіметети контролювали майстерні і могли накласти штрафи на тих, хто розірвав контракт.

Делос у період «незалежності» представляв собою досить типовий поліс класичної епохи. Він мав аналогічні органи влади та різноманітні магістратури, що й інші.

Ще однією важливою стороною функціонування делоського поліса стала видача ним декретів проксенії. Інститут проксенії зародився ще в архаїчний період і, досягнувши розквіту в класичну епоху, залишався засобом зв'язку та міцним політичним інструментом у відносинах між самостійними грецькими державами. Проксенія була цілеспрямованою формою громадянських відносин, що стала засобом становлення формальних контактів між полісами в V і IV ст. до Р.Х.

У випадку Делоса, більшість його проксенічних декретів припадає на період «незалежності». У той час, коли протягом класичної доби інститут проксенії як інструмент взаємовідносин між самостійними, незалежними полісами набув свого найбільшого розквіту, на Делосі виявлено кілька проксенічних декретів. Можна висунути припущення, що, на час перебування афінської адміністрації на острові, Афіни не були зацікавлені у виданні делосцями проксенічних декретів громадянам інших полісів, тому могли, якщо не повністю контролювати, то впливати на цю сферу діяльності делоських Народних зборів та Буле³⁴. Декретів, що належали до IV ст. до Р.Х., дійшло шість.

Зовсім інша картина складається за елліністичного періоду. З отриманням незалежності кількість делоських проксенічних декретів різко зросла, що не можна вважати простим збігом. Як тільки афіняни залишили острів, місцева адміністрація на власний розсуд почала видавати набагато більше декретів проксенії. У цій сфері діяльності делоського поліса відбулась своєрідна еволюція, чому і сприяла власна самостійність.

Важливим у дослідженні особливостей делоського поліса є розгляд його жителів, громадянського колективу, який брав участь у житті своєї держави. Як відомо, населення Делоса належало до іонійських племен, тому мало традиційний поділ на чотири філи. У написах (IG XI 4 1026) збереглася назва лише однієї – Аргаді (Ἀργάδης). Кожна із філ ділилась на триттії, очолювані триктіархами. Із дванадцяти триттій (IG XI 2, 287; 199; ID 1416; 1417) дійшли назви лише п'ятьох: Твестади (Θυεστάδαι), Окюніди (Ὀκυνεΐδαι), Пюрракіди (Πυρρακίδαι), Мапсіхіди (Μαψιχίδαι), Теандріди (Θεανδρίδαι). Проблемним залишається поділ триттій на демі – не-

велика площа Делоса робить його неможливим³⁵. У кількох написах (IG XI 4 547; ID 298) є свідчення про поділ і на фратрії. Триттії і фратрії мали одну спільну рису – вони були юридичними особами, наділеними правом на володіння землею та будинками³⁶.

Особливістю делоського поліса було те, що традиційні підрозділи його громадян (філи, триттії, фратрії) не відігравали якої-небудь ролі в політичному управлінні. Зосередженість полісного життя навколо святилища і його важливість у свідомості делосців призвели до того, що основною формою активності філ, триттій і фратрій в елліністичний період була участь у різних видах культової діяльності³⁷.

Для делосців велике значення відігравали сімейні і родинні зв'язки, що підтверджується делоськими правами спадку та юридичних форм, які регулювали родинні відносини. На думку К. Віаль, внутрішньосімейна практика успадкування проектувалась на поліс в цілому. Адже успадковувались не тільки нерухомість, боргові обов'язки, зобов'язання стосовно святилища, а й і полісні магістратури. Спадкоємці померлого магістрата продовжували виконувати його посадові обов'язки аж до завершення терміну дії повноважень. Перебування на Делосі у V-IV ст. до Р.Х. амфіктіонів, які управляли святилищем, не вплинуло на структуру і функції полісних підрозділів, і не зробило їх подібними до афінських. Делоські філи не відігравали жодної ролі у розподілі політичних, адміністративних та інших посад і функцій³⁸.

На основі епіграфічного матеріалу була здійснена спроба вирахувати кількість населення на Делосі в період незалежності. Згідно з дослідженням К. Віаль, у першій третині II ст. до Р.Х. на Делосі було приблизно 1200 повноправних громадян³⁹, а загальна кількість всього населення дорівнювала 5000 осіб⁴⁰. Проте майже неможливо визначити частку серед населення інших чужоземців, метеків, рабів. Така невелика чисельність делоської громадянської общини могла сприяти згуртованості та єдності у вирішенні головних питань життя поліса.

На Делосі мали місце і суспільні літургії громадян. Найважливішою, і чи не єдиною, літургією була організація хорів на свята. До нас дійшли так звані «хорегічні декрети», на основі яких можна детальніше розглянути цю суспільну повинність. Для прикладу, візьмемо один хорегічний декрет (IG XI, 2.105). Починається він зазначенням архонтства Арістокрита, далі вказані імена громадян, що відбували хорегію на свято в честь бога Аполлона – Аполлонії: «керували хорами Аполлоній Стесіл, син Діодота, Теофраст, син Теогнота, Анасхет, син Ермія, Алексій, син Філона». Після них перераховувались імена юнаків, які брали участь у святі на честь Діоніса⁴¹ – Діонісіях: «на Діонісіях молоді юнаки: Антифін, син Елпіна, Теорюл, син Діакторіда, Апатурій, син Лампона, Андрол, син Сатта».

На святі Аполлона був лише один хор – відомий хор делоських дівчат. На святі ж Діонісії проходили три змагання: хлопців-співаків, трагічних акторів, комічних акторів. Зазвичай четверо громадян конкурували зі своїми хорами хлопців. Для підготовки трагедій та комедій вони співпрацювали із двома метеками. Виключення метеків із хорів хлопців і дівчат могло бути через те, що лише діти вільних громадян могли співати в них⁴².

Після лідерів Діонісії у згаданому декреті слідує імена акторів, музикантів (флейтистів, кіфаредів, псалтів) і поетів. Акторів комедій більше, ніж акторів трагедій. Акторам і музикантам платили із полісного фонду⁴³.

Окрім хорегій, У. Лейдлоу і В. Шеффер погоджуються щодо існування такого суспільного обов'язку, як перебування у якості поручителя. Коли місто робило позики із храмової казни, то заставою слугували публічні річні прибутки. Це вело до того, що певні громадяни брали на себе відповідальність і діяли як гаранті повернення позики. Зрозуміло, що такі зобов'язання могли взяти на себе тільки найзаможніші люди, котрі закладали свої власні угіддя. Однак невідомо, чи добровільними були їх дії⁴⁴.

Як бачимо, у політичній сфері протягом IV – першої половини III ст. до Р.Х. Делос зазнав еволюції як самостійний поліс. Лише після того, як острів залишили афінські амфіктіони, і він отримав «незалежність» та управління над святилищем Аполлона, у повній мірі були реалізовані усі полісні структури та магістратури. Делосці на власний розсуд розпоряджались внутрішнім життям, видавали декрети проксенії, налагоджуючи у такий спосіб і зовнішні відносини. Цьому також сприяла міцність громадянського колективу поліса та зосередження його діяльності, головним чином, в інтересах та навколо загальногрецького святилища.

¹ Schoeffer, V. de. Die Deli Insulae Rebus. – Berlin: Verlag von S. Calvary & Co, 1889. – 250 s.

² Laidlaw, W.A. A history of Delos. – Oxford: The Kemp Hall Press, 1933. – 308 p.

³ Vial, C. Délos indépendante. – Paris: Editions E. De Boccard, 1984. – 577 p.

- ⁴ Лопухова О.Б. Греческий полис Делос в эллинистическую эпоху: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – М., 1986. – 22 с.
- ⁵ Лопухова О. Б. Делос во II в. до н.э. // Эллинизм: экономика, политика, культура. – М., 1990. – С. 223–248.
- ⁶ Chankowski, V. Athènes et Délos à l'époque classique. Recherchés sur l'administration du sanctuaire d'Apollon délien. – Athens: École française d'Athènes, 2008. – 588 p.
- ⁷ Constantakopoulou, C. The Dance of the Islands: Insularity, Networks, the Athenian Empire, and the Aegean World. – Oxford – New York: Oxford University Press, 2007. – 348 p.
- ⁸ Про Полікрата та його дарунок Делосу більше див.: Parke, H.W. Polycrates and Delos // The Classical Quarterly. – 1946. – Vol. 40. – № 3/4. – Pp. 105-108.
- ⁹ «Острів Ренея лежить дуже близько до Делоса, що тиран самоський Полікрат, який певний час панував зі своїм флотом на морі, завоював Ренею (як і інші острови), приєднав її ланцюгами до Делоса, присвятивши Делоському Аполлону».
- ¹⁰ «...всі могили з покійниками афіняни наказали вивезти з острова і заборонили перебування там тих, хто помирав, і жінкам, що мали народжувати, наказавши перевезти на сусідній острів Ренею».
- ¹¹ «...де пам'ятники померлих делосців. Справа в тому, що на Делосі не дозволяється ні хоронити, ні спалювати покійників і навіть тримати жодної собаки».
- ¹² Homolle, T. Documents nouveaux sur l'amphictyonie attico-délienne // Bulletin de correspondance hellénique (BCH) – 1884. – Vol. 8. – P. 287.
- ¹³ Chankowski, V. Athènes et Délos à l'époque classique... – Pp. 169–174; Whibley, L. Amphictyony // Encyclopedia of religion and ethics. – Vol. 1. – Part 2: Algonquins – Art. J. – Hastings., 2001. – P. 396.
- ¹⁴ Homolle, T. Documents nouveaux sur l'amphictyonie attico-délienne... – Pp. 282–327.
- ¹⁵ Laidlaw, W. A. A history... – P. 82.
- ¹⁶ Böekh, A. Die Staathaushaltung der Athener. – Berlin: G. Reimer, 1851. – 2 Ausgabe. – S. 107; Laidlaw, W.A. A history... – P. 80.
- ¹⁷ Laidlaw, W. A. A history... – P. 80.
- ¹⁸ Whibley, L. Amphictyony... – P. 396.
- ¹⁹ Constantakopoulou, C. The shaping of the past: local history and fourth-century Delian reactions to Athenian imperialism [Electronic resource]. – Available from: http://www.academia.edu/1780231/The_shaping_of_the_past_local_history_and_fourth-century_Delian_reactions_to_Athenian_imperialism. – Pp. 7–8.
- ²⁰ Chankowski, V. Athènes et Délos à l'époque classique... – Pp. 252–253; Homolle, T. Documents nouveaux sur l'amphictyonie attico-délienne... – Pp. 292–293; Laidlaw, W.A. A history... – Pp. 168–184.
- ²¹ Chankowski, V. Athènes et Délos à l'époque classique... – Pp. 370–371.
- ²² Homolle, T. Inscriptions archaiques de Délos // BCH. – 1879. – Vol. 3. – P. 12; ID 87: ...ἑβασίλευον Ἄγις, Πausανίας. ἔφοροι ἦσαν Θυιωνίδας, Ἀριστογενίδας, Ἀρχίστας, Σολόγας, Φεδίλας.
- ²³ Homolle, T. Documents nouveaux sur l'amphictyonie attico-délienne... – P. 289.
- ²⁴ Etienne, R. Delos, de l'île sacrée a la place commercial: [Electronic resource]. – Available from: https://www.clio.fr/BIBLIOTHEQUE/delos_de_lile_sacree_a_la_place_commerciale.asp
- ²⁵ Laidlaw, W. A history... – P. 146.
- ²⁶ Ibid.
- ²⁷ Ibid.
- ²⁸ Спеціальні дослідження щодо гіеропіїв див.: Lacroix, M. Notes sur les comptes des hiéropes déliens // BCH. – 1932. – Vol. 56. – № 56. – Pp. 372–387; Tréheux, J. Les hiéropes déliens de 171 avant J.-C. // BCH. – 1985. – Vol. 109. – № 1. – Pp. 485–497; Лопухова О.Б. Гиеропеи – должностные лица делосского храма (314–166/165 до н.э.) // Из истории социально-политической и культурной жизни античного мира и средневековья. – М., 1985. – С. 139–160.
- ²⁹ Лопухова О.Б. Греческий полис Делос... – С. 17–18.
- ³⁰ Laidlaw, W. A history... – P. 146.
- ³¹ Лопухова О.Б. Греческий полис Делос... – С. 16.
- ³² Laidlaw, W. A history... – P. 148.
- ³³ Детальніше про гімназій на Делосі див. статті Ж.-К. Моретті: Moretti, J.-C. Le gymnase de Délos // BCH. – 1996. – Vol. 120. – № 2. – Pp. 617-638. Moretti, J.-C. Les inventaires du gymnase de Délos // BCH. – 1997. –

Vol. 121. – № 1. – Рр. 125–152.

³⁴ Щодо цього існує кілька поглядів. У. Лейдлоу наголошував, що в період афінського контролю над островом Афіни не втручались у внутрішні справи делоського поліса. Делоські Народні збори та Буле видавали свої власні декрети та постанови. І це було спробою афінян піти на певні поступки у зв'язку із антиафінськими настроями, які панували на острові. В. Чанковська, як вже зазначалось, також дотримується думки, що делосці самі контролювали своє внутрішньополітичне життя, а з афінянами співпрацювали у справах, що стосувались святилища.

³⁵ Laidlaw, W. A history... – P. 145.

³⁶ Vial, C. Delos... – P. 24.

³⁷ Лопухова О.Б. Делос... – С. 224.

³⁸ Vial, C. Delos... – P. 89.

³⁹ Ibid. – P. 20.

⁴⁰ Ibid. – P. 289.

⁴¹ Про походження, особливості та відправлення культу бога Діоніса див. роботу Філіппа Брюно: Bruneau, Ph. Recherches sur les cultes de Delos a l'epoque hellenistique et a l'epoque imperiale. – Paris: Editions E. De Boccard, 1970. – Рр. 295–329.

⁴² Laidlaw, W. A history... – P. 151.

⁴³ Schoeffer, V. Die Deli... – P. 144.

⁴⁴ Laidlaw, W. A history... – P. 152.

В статье рассмотрено отличия делосского полисного устройства во время афинского верховенства на острове и в период независимости. При афинском владычестве Делос функционировал как полис, но святилищем бога Аполлона управляли присланные с Афин должностные лица – амфиктионы. В период независимости окончательно оформились все полисные magistratury и, что самое главное, управление святилищем было передано делосским должностным лицам – гиеропеям. Представлена характеристика делосской гражданской общины, основная активность которой была сосредоточена вокруг общегреческого святилища Аполлона.

Ключевые слова: Делос, Афины, полис, святилище Аполлона, magistratury, амфиктионы, гиеропеи, гражданский коллектив, литургии.

The article deals with differences between the polis system of Delos during Athenian supremacy on the island and in the period of independence. Under the Athenian domination Delos functioned as polis, but the sanctuary of the god Apollo was managed by amphyctiones – officials sent from Athens. During the period of independence all magistrates of polis were formed at last, and, the most importantly, the management of the sanctuary was transferred to Delian officials – hieropes. The civil community of Delos was characterized. Its main activity was concerned around the Greek sanctuary of Apollo.

Keywords: Delos, Athens, polis, sanctuary of Apollo, magistrates, amphyctiones, hieropes, citizens, liturgies.